

ARAP DİLİNDE TAĞLİB SANATI VE ÖRNEKLERİ

Yasin Kahyaoğlu*

Özet: Bu çalışmada; *Arap Dilinde Tağlib Sanatı ve Örnekleri* konusu ele alınmıştır. Arapça'da tağlib: Aralarında benzerlik bulunan iki isimden birini diğerine tercih etmektir. Misal: Valideyn: Anne ve baba. Bu örnekte 'Valid' kelimesi 'Valide' kelimesine galib olmuştur. Kamareyn: Ay ve Güneş. Bu örnekte de 'Kamer' kelimesi 'Şems' kelimesine tağlib edilerek Kamareyn olmuştur. Başta Kur'an ve Hadis olmak üzere pek çok kaynakta yer alan tağlib; Araplar tarafından telaffuz kolaylığı amacı ile kullanılmıştır. Çükü dilde kolay olan lafzı tercih etmek Arapların bir geleneğidir. Bir dil kuralı olarak literatüre geçen tağlib, Türkçede de kullanılmıştır. Haremeyn: Mekke ve Medine. Ebeveyn: Anne ve baba.

Anahtar kelimeler: Tağlib, Kamareyn, Valideyn

The Art of Taghlib in Arabic Language and Examples For It

Summary: *Taghlib* in Arabic, is to prefer one of the two names over the which has similarities. For example: *Validayn*. For mother and father. *Qamarayn*: For the Moon and the Sun. The reason of its usage among Arabs is to ease the pronunciations. It has been used in the *Qur'an*, *Hadith* commonly and in other references. They used the art of *Taghlib* is because it is the tradition of Arabs to use the easiest expression in the language. *Taghlib* has been used in Turkish language too. For example: *Haremeyn*: *Makka* and *Madina*. *Abawayn*: For mother and father.

Keywords: Taghlib, Kamarayn, Validayn

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi. (ykahyaoğlu@hotmail.com)

A -Tağlib'in sözlük ve terim manası

Tağlib'in sozlik manası: dil mevzuatında delaletleri arasında benzerlik ve miinasebet bulunan iki lafızdan birini digerine tercih etmektir¹. Mesela:

Omer ile Ebubekir için: العمران = عمر + أبو بكر (el-Ömerân) denmesi.

Burada Ömer ve Ebubekir kelimelerinin delaletleri arasında lafız ve mana bakımından benzerlik ve münasebet soz konusudur. Ömer lafzının telaffuzdaki kolaylığı Ebubekir'e tercih ve tağlib sebebi olmuştur.

ez-Zerkeşi ise tağlibi; "bir geye diğerinin hükmünü vermek" diye tarif etmiştir²

Baba ile Anne'ye الأب + الأم = الأبوان (el-Ebevân) denildiği gibi.

Bu örnekte de anne kelimesinin hükmü baba kelimesine verilmek suretiyle el-Eb kelimesi tağlib olarak gelmiştir.

Tağlib'in ıstılâhî manası ise; birinin müfredi diğerinden farklı olduğu halde; kolaylık, erkeklik, şöhret veya önemine binaen iki tekil isimden birinin digerine galib kılınmasıdır. Bu ıstılah aynı zamanda meâni ilmi tabirlerinden olup, simâî olarak Arap diline girmiş bir dil kuralıdır³.

O halde tağlibi kısaca şöyle tanımlamak mümkündür: Bir kelimenin müfredi diğerinin aynısı olmadığı halde, delaletleri arasında benzerlik ve miinasebet bulunan iki lafızdan meşhur ve kolay olanı diğerine tercih ederek tesniye yapmaktır⁴. Şu lafızları örnek verebiliriz:

Ömer ile Ebubekir = el-Ömerân عمر + أبو بكر = العمران

el-Valid ile el-Valide = el-Validin الوالد = الوالدة = الوالدة

el-Meşrik ile el-Mağrib = el-Meşrikân المشرق = المغرب = المغرب

Tağlib; büyük ölçüde tesniye ile bir çok özelliği paylaşır. İki terim arasında gerek irab gerekse mana açısından tam bir mutabakat vardır. Arap dili kaynaklarının çoğunda tağlib meselesi tesniye ile birlikte ele alınmıştır. Bu açıdan tağlib, konu itibariyle tesniyenin bir alt başlığıdır⁵ denilebilir. Her iki terim arasındaki yakın miinasebet ve benzerlikten dolayı, tağlib meselesinin ayrıntısına geçmeden önce tesniye hakkında bilgi vermemiz yerinde olur.

Tesniye; müfred ismin sonuna (elif - nun), ya da (ya - nun) harflerinin ilavesiyle iki varlığa delalet eden ve nünunun harekesi kesre olan isimdir. Tesniyelerde kelimenin sonundaki bu ilave harfler kaldırabileceği gibi, müfred olan kelime de diğer kelimeye atfedilebilir⁶. Örnek:

قلم + ان = قلمان

قلم + و قلم = قلمان

Görüldüğü gibi tesniyede ismin sonundaki ilave harfler sebebiyle; harf, hareke ve mana üçlüsü arasında bir bütünlük vardır⁷.

Tağlibde ise iki müfred kelime birbirinden harf ve mana bakımından farklıdır. Dolayısı ile iki müfredten birisinin sonuna gelen elif ve nun ziyadeliğinin kaldırılması veya bir müfredin diğerine atfı yapılması mümkün değildir⁸. Örnek:

eş-Şems ile el-Kamer = el-Kamerân الشمس + القمر = القمران

Burada elif - nun ziyadeliği, şöret ve öneminden dolayı iki müfretten birisi olan, el-Kamer kelimesinin sonuna gelmiştir.

Bazı dilcilere göre tağlib, haddi zatında tesniye değildir. Çünkü iki kelimenin müfredleri biri birinden farklıdır. Bu çeşit kelimelerin tesniye bahsinde zikredilmesi ise sadece irab yönüyledir⁹. Zira irab yönünden tağlib ile tesniye arasında herhangi bir fark yoktur.

İki ismin birbirine benzemesi sebebiyle Araplar böyle bir tesniyeyi (tağlib'i) caiz görmüşlerdir. Tağlib ile tesniye arasındaki bir benzerlik de, her ikisinin elif - nun, veyâ, ya - nun ilavesini kabul etmeleridir. Tağlib olan tesniyelerin tamamı böyledir¹⁰.

Tağlib; kullanım alanı itibarıyla gerek dil ile ilgili konularda, gerekse dinî, edebî ve ilmî gibi, pek çok meselede geçtiği; özellikle kolaylık ve hafiflik, kasr ve icaz amacına yönelik pratik bir üslup çeşidi olduğu görülmektedir.

Arapçada sık denecek kadar çok kullanılan bu üslahlar tabii olarak başka dillere de geçmiştir. Tahiru'l- Mevlevî "Edebiyat lugatı" adlı eserinde tağlibin tanımını ile ilgili bilgi verdikten sonra sözünü şöyle tamamlamaktadır: "bu tağliblerden bazıları Türkçe'ye de geçmiş ve eski eserlerde kullanılmıştır. Örneğin:

Haremeyn: Mekke ve Medine; Ömereyn: Ömer b.el-Hattab ve Amr b. Hişam; Haseneyn: Hasan ve Hüseyin; ebeveyn: ana ile baba; kamereyn: ay ve güneş"¹¹.

Bu lafızlar, gerek cahiliye döneminde, gerekse Kur'an ve hadislerde olmak üzere pek çok klasik ve modern Arapça kaynakta kullanılarak günümüze kadar gelmiş ve islâmî literatürde yerini almıştır.

B - Dilcilerin tağlib ile ilgili görüşleri

Dil alimleri tağlib konusunda, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları; mananın açık kalması koşuluyla üslup ve ifadeye anlam kazandırdığı, kelimenin daha öz kullanılmasına yardımcı olduğu için, tağlibin kıyas yoluyla yapılabileceğini ve kullanım açısından her hangi bir sakıncası olmadığı kanaatını taşımışlardır¹². Çağdaş Arap dilcisi Abbas Hasan da bu görüşü savunanlar arasında yer almaktadır¹³.

Abdulkahir Curcanî de bu konuya işaret ederek: "tesniye ve cemilerden maksat ihtisar ve icazdır"¹⁴ demiştir.

es-Sahibi adlı eserde tağlibin önemi ile ilgili şu ifade dikkat çekicidir: Tağlib; Arapların bir geleneği, aynı zamanda ifadelerinde baş vurdukları bir yöntemdir¹⁵.

Celaeddin es-Suyûtî, el-Muzhir adlı eserinde şu görüşe yer verir: Araplar aynı cinsten iki ismi bir arada gördüklerinde, dile hafif ve kolay geleni diğerine tağlib ederek ikisini bir lafızla ifade ederlerdi. Ömer'in ismini Ebubekir'e tağlib ederek Ömeran derlerdi¹⁶.

ez-Zerkeşi aynı kelime ile ilgili olarak şöyle der: Ömer isminin Ebubekir'e tağlib edilerek Ömereyn denmesinin sebebi dile kolay olduğu içindir. Çünkü Ömer lafzı tekil, Ebubekir ise iki lafızdan oluşmuş mürekkeb bir isimdir. Dolayısıyla telaffuzda hafif olan isim ağır olan isme tağlib edilmiştir¹⁷.

İbn Hişam, "Muğni'l-lebib" adlı eserinde: "Aralarındaki münasebet veya benzerlikten dolayı Araplar, bir şeyi bir şeye tağlib ederler" başlığını kullandıktan sonra şu kelimeleri tağlibe örnek vermektedir¹⁸.

el-Ebevân: Baba ve Anne, Ebeveyn: الأب والأم

el-Meşrikân: Doğu ve Batı المشرق والمغرب

el-Kamerân: Giineg ve Ay القمر والشمس

el-Ömerân: Ebubekir ve Ömer العمران : أبو بكر وعمر

el-Meme*: Safa ve Merve المروتان: الصفا والمروة

Bu kelimelere; taşıdığı mana, üslup ve ifadede meydana getirdikleri telaffuz kolaylığı yönüyle bakıldığında, tağlibin ne denli önemli bir dil kuralı olduğu ve Araplar arasında bu sebeple yaygın bir halde kullanıldığı açıkça görülecektir.

C - Tağlibin şartları

Tağlibin bir dil kuralı olabilmesi ve kullanımında kabul görmesi için, diğer meselelerde olduğu gibi, burada da bazı şartların oluşması gerekir. Bu şartlar olduğu takdide tağlibin bir çok kimse tarafından kullanılarak, dil ve belâgat amacına yönelik kullanım ve kabul görmesi muhakkaktır. Bu şartlar özet olarak şu şekilde sıralanabilir:

Tağlibte kullanılan ve eşleştirilen iki kelime arasında aşağıdaki özelliklerin bulunması gerekir:

1- İki lafız sahibi arasında (ikisinin de halife olması gibi) ortak özelliklerin bulunması:

Ebubekir ile Omer = el-Ömerân¹⁹ أبو بكر + عمر = العمران

2 - Beraber olmaları:

Baba ile Anne = el-Ebevan²⁰ الأب + الأم = الأبوان

3 - Komşu olmaları:

Safa ile Merve = el-Memetiin المروتان = الصفا والمروة

4 - Aralarında benzerlik bulunması:

Giineg ile Ay = el-Kemerân²¹ القمر + الشمس = القمران

5 - Peş peşe olmaları:

Ezan ile Kamet = el-Ezanan الأذان + الإقامة = الأذانان

6 - Neseb itibariyle yakınlık bulunması:

Hasan ile Hüseyin = el-Hasentin²² الحسن + الحسين = الحسنان

7 - Mekan itibariyle karşı kargiya olmaları:

Doğu ile Batı = el-Meşrikân المشرق + المغرب = المشرقان

8 - Zaman itibariyle karşı kargiya olmaları:

Sabah ile Akşam = es-Sabbahân²³ الصباح + المساء = الصباحان

D - Tağlibin kısımları

Tağlibin kısımları konusunda, Abdurrezzak b. Ferac es-Saidi'nin aşağıda ele alacağımız tasnifi incelenmeye değerdir. Bu konuda özet olarak şu bilgileri görmekteyiz²⁴:

Tağlib iki kısma ayrılır:

Birincisi: Tağlibin tekil olması:

Arapların en çok kullandıkları tağlibler: “el-Ömerân”, “el-Kamerân” gibi tekil olan tağliblerdir. Bunlar da kendi aralarında iki kısma ayrılır:

1 - Özel isim olan tağlibler 2 - Özel isim olmayan tağlibler.

Özel isim olan tağlibler de dört kısma ayrılır:

1 - İnsan isimleri

2 - Zaman isimleri

3 - Mekan isimleri

4 - Gök cisimleri isimleri

1- İnsan isimleri olan tağlib örnekleri

el-Ekreân: Akra b. Habis ve Kardeşi Mersed مرشد وأخوه الأقرع بن حابس

el-Ekseân: el-Ekse' ve Hübeyre وهبيرة الأنصسان: الأنعس

el-Bureykân: Barik ve Bûrayk بريك²⁵ : بريك بريك

en-Nafiân: Nafi' ve Nufey' نافع ونفيع

•el-Eşterân: Eşter en-Nehâ'i ve oğlu İbrahim ابنه إبراهيم

el-Accacân: el-Accac ve oğlu Ru'be روبة العجاج وابنه

el-Ahvesân: Ahves b. Cafer ve Oğlu الأحوص بن جعفر وابنه

el-Mus'abân: Mus'ab b. Ez-Zubeyr ve oğlu İsa ابنه عيسى

el-Abdân: Abd b. Ceşm ve Malik b. Habib عبد بن حبيب

el-Amrân: Amr b. Cabir ve Bedr b. Amr عمرو بن جابر وبدر بن عمرو

2- Zaman isimleri olan tağlib örnekleri

es-Saferân: Safer ve Muharrem الحرم والصفر

el-Muharremân: Muharrem ve Safer الحرم والصفر

er-Receban: Receb ve Şaban الرجبان : رجب وشعبان

el-Leylan: Gece ve Gündüz الليل والنهار

en-Neharan: Gündüz ve Gece النهار والليل

es-Sabâhân: Sabah ve Akşam الصباح والمساء

3- Mekan isimleri olan tağlib örnekleri

el-Basretan: Basra ve Kûfe²⁶ البصرة والكوفة

el-Irakan: Basra ve Kûfe²⁷ البصرة والكوفة

el-Hiratân: el-Hira ve Kûfe الحيرة والكوفة

el-Mekketan: Mekke ve Medine مكة والمدينة

el-Ahracan: Ahrac ve Suvac (iki dağ) جبلان ، الأخرج وسواج

Sebiran: Sebir ve Hira (iki dağ) جبلان ، ثبير وحرء

el- En'amân: el-En'am ve Akil (iki vadi) واديان(akıl) والأنعم وعاتل

el- Bediyyan: el-Bediyy ve el-Kilab (iki vadi) واديان البدي والكلاب

el-Berkân: Berk ve Nuam (iki ova) واديان البرك ونعام

ed-Duhrudan: Vesi' ve Duhrud (iki su) واديان وسيع ودخرض ، ماعان

eş-Şerifan: Şeref ve Şerif (iki su) الشرف والشريف

4- Gök cisimleri olan tağlib örnekleri

el- Cedian: Oğlak ve Balık الجدي والحوت

el-Kemerân: Ay ve Güneş القمر والشمس

Özel isim olmayan tağlibler üç kısma ayrılır:

1- Sıfat isimler 2- Cins isimler 3- Akraba isimler

1- Sıfat isim olan tağlib örnekleri

el-Esmeran: Ekmek ve Su الخبز والماء

el-Esme'ân: Zeki kalb ve Kesin görüş القلب الذكي والرأى الحازم

el-Bakirân: Sabah ve Akşam الصبح والمساء²⁸

er-Raihân: Akşam ve Sabah المساء والصبح²⁹

2- Cins isim olan tağlibler

ed-Dirheman: Dinar ve Dirhem الدينار والدرهم

el- Mataran: Yağmur ve Ruzgar المطر والريح

el- Enfan: Burun ve Ağız الأنف والفم

3- Akraba isim olan tağlibler

el-Ebevan: Baba ve Anne الأب والأم

el-Ahavan: Erkek ve kız kardeş الأخ والأخت

el-Ümman: Anne ve Nine الأم والجدّة

İkincisi: İsim tamlaması olarak gelen tağlibler

Tağlib bazen tamlanan isim olarak gelir. Bu konuda Kitabu'l-Emâlî ile el-Muzhir'de şu örnekleri görebiliriz³⁰:

Fakirlik: iki zenginlikten birisidir. خفة الظهر : أحد اليسارين

Bekarlık: iki sarhoşluktan birisidir. العزوبة : أحد السبّيين

Süt: iki etten birisidir. اللبن : أحد اللحمين

Saç: iki vecih (yüz)den birisidir. الشعر : أحد الوجهين

Rivayet eden: iki taşıyıcıdan birisidir. الراوية : أحد المهاجرين

Pehrız: iki ölümden birisidir. الحرمة : إحدى المتينتين

Dua: iki mükafattan birisidir. الدعاء : أحد العطائين³¹

Ümidi kesmek: iki rahatlıktan birisidir. اليأس : إحدى راحتين³²

Kalem: iki lisandan birisidir. القلم : أحد اللسانين³³

Çorba: iki etten birisidir³⁴. المرق : أحد اللحمين

Görüldüğü gibi, bu tür nahvi ifadelerde tamlayan lafız (ahed veya ihda) kelimeleri olmuştur. Onunla; tesniye olmadan önce, tesniye lafızlarından birine işaret edilmektedir. Bu lafız müzekker veya müennes olarak gelebilir³⁵.

E - Bir kelimeyi diğerine tağlib yapan sebepler

Tağlibte söz konusu olan iki tekil isimden hangisinin diğerine galip yapılacağı ile ilgili bazı sebepler vardır.

Arapların genel olarak dillerinde kolaylık ve hafifliğe meyl ettikleri bilinen bir gerçektir. Ancak tağlib konusunda sadece telaffüz kolaylığı esasının geçerli olmadığı, bununla birlikte başka özel şartların da olabileceğini görmekteyiz.

Bir kelime diğerine tağlib edilirken göz önünde tutulması gereken özel şartlar şunlardır:

1- Tezkir:

İki kelimeden biri müzekker diğeri müennes ise, bu durumda tahfif ve telaffüz kolaylığına bakılmaksızın müzekker olan isim müennese tağlib edilir.

Bu konuda dilci er-Radî şöyle der: “dile hafif gelen isim tağlib edilir ...ancak isimlerden biri müzekker diğeri müennes ise bu durumda dile hafif gelmesine bakılmaksızın, müzekker olan isim tağlib edilir”³⁶.

eş-Şems ile el-Kamer = el-Kamerân القمر = الشمس + القمر

Burada eş-Şems (Güneş) kelimesi müennes, el-Kamer (Ay) kelimesi ise müzekker olduğundan “el-Kamerân” olarak tağlib edilmiştir.

el-Eb ile el-Ümm = el-Ebevân الأب + الأم = الأبنون

el-Valid ile el- Valide = el-Validan الوالدان = الوالد + الوالدة

el-Ah' ile el-Uht = el-Ahevan الأخوان = الأخ + الأخت

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, müzekker olan isimler (el-Eb, el-Valid, el-Ah), müennes olan (el-Üm, el-Valide, el-Uht) kelimelerine tağlib edilmiştir.

Müennes isimlerin müzekkere tağlibi ise çok nadirdir.³⁷ Örnek:

es-Safa ile el-Merve = el-Mervetan المروتان = المروة + الصفا

Burada el-merve kelimesi müennes olduğu halde tağlib olmuştur.

Müzekker isimlerin müennes olan isimlere tağlib edilmesinin sebebi ise, Araplarda dil kullanımlarında asıl olanın müzekkerlik vasfı olmasıdır. Müenneslik ise müzekkerin şubesi ve ona tabidir. Tesniye, cemi ve zamirlerde de durum böyledir³⁸.

2 - Şöhret:

Meşhur olan isim diğere tağlib edilir. Dilci ez-Zeccac (ö.311/923) bu konuda şöyle der: Aynı cinsten iki şey bir araya geldiği zaman, biri diğere daha çok şöhrete sahip ise, meşhur olanı diğere tağlib etmek Arapların adetlerindendir.³⁹

Örnek:

el-Fıratın: Fırat ve Dicle الفراتان : الفرات والدجلة

el-Ezânın: Ezan ve Kamet الأذانان : الأذان والإقامة

3 - Şeref:

Şeref de şöhrete yakındır. Yani değer ve itibarı fazla olan isim diğere tağlib edilir.

Ez-Zerkeşi bu konuda şöyle der: Tağlibde daha çok şerefli olan gözetilir. Örnek:

el-Meşrik ile el-Meğrib = Meşrikan olarak gelir. المشرق = المغرب + المشرق

Burada el-meşrik kelimesi el-mağrib kelimesine tağlib edilmiştir. Zira eş-şark (doğu) varlığa, el-ğarb (batı) ise yokluğa delalet etmektedir. Şüphesiz ki varlık yokluktan daha şerefli⁴⁰.

4 - Fazilet:

Bu özellik te şerefe yakın bir vasıftır. Yani bir lafız üstünlüğü sebebiyle diğere tağlib edilir. Örnek:

eş-Şems ile el-Kemer = el-Kemeran الشمس + القمر = القمران⁴¹

el-Eb ile el-Ümm = el-Ebevan الأب + الأم = الأبنون

el-Valid ile el- valide = el-Validan الوالدان = الوالد + الوالدة

5 - Kadim (eski)

Zaman itibariyle kullanımı eski olan bir lafız, tağlibde önceliğe sahiptir. Diğer bir tabirle; eski olan lafız yeni olana tağlib edilir. Örnek:

el-Basra ile el-Kûfe = el-Basretan البصرة + الكوفة = البصريتان

es-Suyuti el-Muzhirde şöyle der:

Basra Kûfe'den daha eski olduğu için, tağlib 'el-Basratan' olarak gelmiştir⁴².

el- Hira ile el-Küfe = el- Hiratan الحيرتان = الحيرة + الكوفة

Mekke ile el-Medine = el-Mekketan المكة = المدينة + مكة

Bu iki örnekte de durum aynıdır. Mekke ve el-Hira şehirleri daha eski olduğundan, tağlibte Medine ve Küfe'ye tağlib edilmişlerdir.

6 - Büyüklük:

Tağlibte gözetilen bir esas ta büyüklüktür. Yani büyük olan küçüğe tağlib edilir.

Örnek:

el- Bahr ile en-Nehr = el-Bahran البحران = البحر + النهر

Burada da; deniz nehirden daha büyük olduğu için tağlib; el-Bahran olarak gelmiştir⁴³.

7 - Yakınlık ve Uzaklık:

Araplar yakın olanı uzak olana tağlib etmişlerdir. Örnek:

الشمس + القمر = القمران

Ay güneşten daha yakın olduğu için tağlib onunla yapılarak, el-Kamerân denilmiştir.

8 - Kuvvet:

Yine Araplarda yaygın olan kullanıma göre, kuvvetli olan isim diğerine tağlib edilir. Örnek:

الأب + الأم = الأبوان - الوالد + الوالدة = الوالدان

Burada da el-Eb ve el-Valid kelimeleri tağlib olarak gelmişlerdir⁴⁴.

9 - Akıl:

Bu kurala göre de akıl sahibi olanlar diğerine tağlib edilirler. En-Nahvü'l-vâfi adlı eserin yazarı Abbas Hasan şöyle der: Akıl sahipleri diğerlerine tağlib edilir.

Örnek:

Salih ile el-Ustûr (serçe) = es-Salihan الصالحان = صالح + العصفور

'Es-Salihani Yuğarridani' (iki salih ötüyor) misalinde Salih lafzı el-ustûr kelimesine tağlib edilmiştir⁴⁵.

Bu bilgilerden sonra şimdi de tağlib konusu ile ilgili; kronolojik sıralamayı ele alarak, önce cahiliye döneminde, daha sonra Kur'an ve hadislerde ve daha sonra da genel olarak İslâmî kaynaklarda yer alan tağliblerden ulaşabildiklerimizi veriyoruz:

F - Tağlib Örnekleri

1- Cahiliye döneminde tağlib örnekleri

Tağlib'in cahiliye dönemine kadar uzandığı, özellikle şiirde daha çok yer aldığını söyleyebiliriz. Bunlardan bir kaçını örnek olarak veriyoruz:

الدُّحْرَضَان: وهما ماءان أو موضعان ، يقال لأحدهما: دُحْرَضُ وَالْآخَرُ: وَسِيعُ

Ed-Duhrudan: İki su veya iki yer. Biri Duhrud diğeri Vesi⁴⁶

الْحُرَّان: أخوان، يقال لأحدهما: الحُرُّ، وللآخر: أَبِي

El-Hurran: iki kardeş. Biri el-Hurr, diğeri Ubey.

الضُّمْرَان: جيلان ، أحدهما الضُّمْرُ وَالْآخَرُ: الضَّائِنَان

Ed-Damran: İki dağ. Biri ed-Damr, diğeri ed-Dain⁴⁷.

2 - Kuran'da tağlib örnekleri

Tağlib olan kelimelerin Kuran'da da geçtiğini daha önce söylemiştik. Kur'an'da sadece dört yerde geçmekte olan tağlipler şu şekildedir⁴⁸:

el-Ebevan: Baba ve Anne⁴⁹ الأب والأم

el-Validan: Valid ve Valide⁵⁰ الوالد والوالدة

el-Bهران: Deniz ve Nehir⁵¹ البحر والنهر

el-Meşrikan: Doğu ve Batı⁵² المشرق والمغرب

3 - Hadislerde tağlib örnekleri

Hadis-i şeriflerde geçen tağlibler ise şöyledir:

el-Esvedan: Yılan ve Akreb⁵³ الحية والعقرب

el-Esvedan: Hurma ve su⁵⁴ التمر والماء

el-Beyyi'an: Satıcı ve Alıcı⁵⁵ البائع والمشتري

el-Ömeran: Ömer b. El-Hattab ve Amr b. Hişam⁵⁶ عمران: عمر بن الخطاب و عمرو بن هشام

el-Asran: Sabah ve İkinci⁵⁷ العصر : الصبح و العصر

el-Ezanan: Ezan ve Kamet⁵⁸ الأذان والإقامة

el-Berdeyn: Sabah ve Akşam⁵⁹ البردين : الغداة والعشي

4 - Diğer tağliblerden örnekler

el-Ehmeran: Altın ve Za'feran⁶⁰ الأحمران: الذهب والزعفران

el-Etyeban: Yemek ve Cima' الأكل والجماع

el-Ecvefan: Ağız ve Ferc الفم والفرج

el-Esğeran: Kalb ve dil القلب واللسان

el-Ekberan: Himmət ve Beyin الهمّة واللب

el-Melevan: Gece ve Gündüz الليل والنهار

el-Asran: Gece ve Gündüz الليل والنهار

ez-Zehdeman: Zehdem ve Kerdem زهدمان : زهدم وكردم

el-Eyheman: Sel ve Yangın السيل والحريق

el-Cedidan: Gece ve Gündüz⁶¹ الجديدان : الليل والنهار

eş-Şemsan: Müşteri ve Zuhre gezegenler⁶² الشمسان: كوكبا المشتري والزهرة

ed-Deman: Ciğer ve Dalak الكبد والطحال

ez-Zehravan: Bakara ve Ali İmran sureleri الزهراوان : سورتا البقرة وآل عمران

eş-Şeyhan: Ebubekir ve Ömer الشيخان : أبو بكر وعمر

es-Sahihan: Sahih-i Buhari ve Sahih-i Müslim صحيح البخاري وصحيح مسلم

ed-Dürretan: Değirmenin iki taşı الضرطان : حجرا الرحى

et-Tarafan: dil ve Ferc الطرفان : اللسان والفرج

el-I'şaan: Akşam ve Yatsı المغرب والعتمة العشا

el-Kerretan: Sabah ve Akşam الصبح والمساء

el-Uluvvan: Karın ve Ferc البطن والفرج

el-Ferkedan: Kuzey kutbuna yakın iki yıldız الفرقدان: نجمان قريبان من القطب الشمالي

el-Keriman: Hac ve Cihad الحجاج والجهاد

- el-Merretan: Şer ve Büyük iş الأمر العظيم
 el- Mühlikân: Savag ve Sel الحرب والسيول
 en-Nahsan: Zühal (Satürn) ve Merih(Mars) gezegenleri كوكبا زحل والمريخ
 en-Naiyan: Saçların ağarması ve Yaşlılık الشيب والكبر
 en-Neyran: Güneş ve Ay الشمس والقمر
 المهجرتان: الهجرة إلى الحبشة والهجرة إلى المدينة
 el-Hicretan: Habqistan ve Medine'ye yapılan iki hicret
 el-Hadiyan: Goz ve İz العين والأثر
 el-Vai'yan: Kulak ve Goz السمع والبصر
 el-E'meyan: Gece ve Bulut veya Sel ve Yangın الليل والسحاب أو السيل والحريق
 el-Eğzarar: Deniz ve Yağmur البحر والمطر
 el-Emenan: Fakir ve İhtiyarlık الفقر والحرم
 el- Behran: Arap ve Rüm denizi بحر العرب وبحر الروم
 el-Burdan: Zenginlik ve Afiyet الغنى والعافية
 el-Beliyyetan: Hastalık ve Fakirlik المرض والفقر
 es-Saviyan: Koy ve Şehir البدو والحضر
 el-el-cegan: Güç ve Gençlik القوة والشباب
 el-Heceran: Altın ve Gümüş الذهب والفضة
 el-Hiisneyan: Zafer ve Şehadet النصر والشهادة
 el-Hareman: Mekke ve Medine الحرامان : مكة والمدينة
 el-Hafekan: Doğu ve Batı الشرق والغرب
 el-Hainan: Açlık ve Çıplaklık الجوع والعري
 ed-Daran: Dünya ve Ahiret الدارين : الدنيا والآخرة
 el-İrakan: Kufe ve Basra الكوفة والبصرة
 el-Enfan: Burun ve Ağız الأنف والفم
 el-Hiretan: Hire ve Küfe الحيرة والكوفة
 es-Sebahar: Sabah ve Akşam الصباحان : الصباح والمساء
 es-Seferan: Sefer ve Muharrem صفر ومحرم
 el-Ğadevan: Sabah ve Akşam الغداة والعشي
 el-furatan: Dicle ve Fırat دجلة والفرات
 el-Fercan: Ağız ve Kubul (on avret yeri) الفرجان : الفم والقيل
 el-Karyetan: Mekke ve Taif مكة وطائف
 el-Mervetan: Sefa ve Merve الصفا والمروة
 el-Meteran: Yağmur ve Rüzgar المطر والرياح
 el-Musulân: Musul ve el-Cezire الموصلان : الموصل والجزيرة
 el-Ebyedan: Yağ ve Gençlik الماء والشباب أو اللبن والشحم

el-Esreman: Zaman ve Ölüm veya Süt ve Su الموت والدمر الاثرمان: الدمر

el-Ecvefan: Karın ve Ferc البطن والفرج الاوجفان: الفرج

el-Ehmedan: Güvenlik ve Selamet السلامة الأمن الاحمدان: الأمن

el-Ehmeran: Za'feran ve Altın والذهب الزعفران الاحمران: الزعفران

el-Eh'besan: Küçük ve büyük Abdest والعاظ البول الأعينان: البول

el-E'hderan: Yeşillik ve Ağaç والعشب والشجر الأخضران: العشب

el-Ezellan: Merkez ve Katır والرتد الحمار الأذلان: الحمار

ed-Daiban: Güneş ve Ay والقمر الشمس الدائبان: الشمس

el-Esmeran: Su ve Buğday veya Su ve Ok والماء والقمح الاسمران: الماء

el-Esraman: Kurt ve Karga والذئب والغراب الاصرمان: الغراب

el-Fercan: Sicistan ve Horasan⁶³ سجستان وخراسان الفرجان: سجستان

el-Ezheran: Güneş ve Ay والقمر الشمس الأزهران: الشمس

el-Ekheyan: Fil ve Katır والفيل والجاموس الأكهيان: الفيل

el-Mescidan: Mekke ve Medine mescidleri المسجد مكة ومسجد المدينة المسجيدان: مسجد مكة

el-Misran: Küfe ve Basra⁶⁴ الكوفة والبصرة المصران: الكوفة

el- Mahalletan: Tencere ve Değirmen taşı والقدر والرحى الحلتان: القدر

el-Ebteran: Köle ve Kervan والعبد والعير الأبتران: العبد

الحاشيتان: ابن المعاض وابن اللبون

el- Haşiyetan: İki yaşına girmiş erkek deve ve üç yaşına girmiş erkek deve

Na'letan: Tihame'de iki vadi⁶⁵ واديان بتهامه نخلتان: واديان

Ebanan: İki dağ (Beyaz dağ ve siyah dağ) الأسود ابلانان: جبلان

el-Eyheman: Sel ve Gece والليل السيل الایهمان: السيل

el- Askeran: Mekke'deki Arafat ve Mina mevkileri وعرة ومنى العسكران: عرة ومنى

el-Mukeşşeşetan: Kâfirun ve İhlas sureleri والقافرون والإخلاص المکشفشستان: سورتا

el- Kırşan: el-Ezd ve Abdilkays kabileleri وعبد القيس الكرشان: الأزد

el-Ehessan: Köle ve Merkeb والحمار العبد الأحصان: العبد

ez-Zevcan: İki eş (Zec ve Zevce) والزوجة الزوجان: الزوج

İbn Sikit⁶⁶, "Şöhret veya telaffüz kolaylığından dolayı iki isimden birinin

diğlerine tağlibi"⁶⁷ ifadesini kullandıktan sonra bu isimleri şöyle sıralar⁶⁷:

el-A'mran: A'mr b. Cabir ve A'mr b. Cuveyye وعمر بن عمرو وعمرو بن جابر العمران: عمرو بن جابر

ez-Zehdeman: Zehdem ve Kays وهذم وقيس الزهذمان: زهذم وقيس

الأحوصان: الأحوص بن جعفر وعمرو بن الأحوص

el-Ahvesan: Ahves b. Ca'fer ve A'mr b. El-Ahves

الحشمان: الحشف وأخوه سيف ابن أوس بن حمير

el-Hentefan: el-Hentef ve kardeşi Seyf (Evs b. Himyeri'nin iki oğlu)

el-Musa'ban: Musa'b b. Zubeyr ve oğlu İsa مصعب بن الزبير وابنه عيسى المصعبان: مصعب بن الزبير

- الحُبيبان: عبد الله بن الزبير وأخوه مصعب
el-Hubeyban: Abdullah b. Ez-Zubeyr ve Kardeşi Musa' b
البحيران: بُحَيْر و فُرَاس ابنا عبد الله بن سلمة الخير
el-Buceyran: Abdullah b. Selemetu'l-Hayr'ın iki oğlu olan Bucayr ve Furas
الحُرَّان: الحُرُّ وأخوه أُبَيّ
el-Ekre'an: Ekra' b. Habis ve kardegi Mersed مرثد وأخوه مرثد
الأقرعان: الأقرع بن حابس وأخوه مرثد
الأقحسان: الأقحس وهبيرة ابنا ضَقَم
el-Ekse'an: Damdam'ın iki oğlu olan el-Ekse' ve Hubeyre
el-Bureykân: İki kardeş olan Barik ve Bureyk بَرِيك وهما: بارك وبُرَيْك
الطليحان: طليحة بن خويلد الأسدي وأخوه حبال
et-Tuleyhatan: Tulayha b. Huveylid el-Esedî ve kardeşi Hahl
el-Hazimetan: Hazime ve Zabine وزينة وحرمة
ed-Duhrudan: Duhrud ve Veşi' (iki nehir) مائين ووشيع، دُحْرُضان: دُحْرُض ووشيع، مائين
en-Nibaceyn: Nibac ve Nebtel نَبِيع ونبتل
el-Basratn: Basra ve Küfe⁶⁸ البصرة والكوفة
er-Rekketân: Rekka ve er-Rafika والرافقة
el-Ezanan: Ezan ve Kamet والإقامة والأذان
el-I'saan: Akşam ve Yatsı والمغرب والعشاء
el-Meşrikan: Dogu ve Batı والمشرق والمغرب
Sübeyran: Sübeyr ve Hira (iki dağ) حُيَيْر وحراء
Seyfan: Kılıç ve Okun ucundaki demir سيفان: سيف و سنان
ed-Demran: ed-Demr ve ed-Dair (iki dağ) جبالان: الضَّمْر والضَّائِر، جبالان
el-Cemuman: el-Cemum ve el-Hal (iki dağ) جبالان: الجَمُوم والحال، جبالان
الأخرجان: الأخرج وسُواج، جبالان، البركان: بَرَك ونعام واديان
el-Ahrecân: el-Ehrec ve Suvac (iki dağ), el-Berkân: Berk ve Nia'm (iki vadi)
eg-Qatbetan: Şatbe ve Saile (iki vadi) الشَّطْبَتان: شَطْبَة وسائلة واديان
el-Kamreyan: Kamir ve Ceres vadileri وادي القمير ووادي جرس
el-Furatan: Fırat ve Dicle والفرات ودُجِل
İbn Sikkî, iki ismin ittifakından dolayı tağlib olarak tesniye gelen isimler babında da şu isimleri sıralar⁶⁹:
التعلبان: ثعلبة بن جدعاء وثعلبة بن رومان
es-Sa'lebetan: Sa'lebe b. Ced'a ve Sa'lebe b. Ruman
القيسان: قيس ابن عتاب وابن أخيه قيس بن هَذَمَة
el-Keysan: Kays b. Attab ve Kardeşi oglu Kays b. Hedeme
el-Ka'ban: Ka'b b. Kulab ve Ka'b b. Rabi'a وكعب بن ربيعة وكعب بن كلاب
el-Halidan: خالد بن فضلة وخالد بن قيس
ez-Zühlan: Züh'l b. Sa'lebe ve Züh'l b. Qeyban ذهل بن ثعلبة وذهل بن شيان
الحارثان: الحارث بن ظالم والحارث بن عوف

el-Harisan: el-Hars b. Zalim ve el-Hars b. Avf

العامران : عامر بن مالك بن جعفر وعامر بن الطفيل بن مالك بن جعفر

el-A'miran: A'mir b. Malik b. Ca'fer ve A'mir b. Et-Tufeyl b. Malik b. Ca'fer

الحارثان: الحارث بن قتيبة والحارث بن سهم

el-Harisan: el-Hars b. Kutaybe ve el-Hars b. Sehm⁷⁰

سَلَمَتَان: سَلَمَة بن قشیر (وهو سلمة الشر) وسَلَمَة بن قشیر (وهو سلمة الحیر)

Şelemetan: Seleme b. Kuşayr (Selemetu'ş-Şer) ve Seleme b. Kuşayr (Selemetu'l-Hayr)⁷¹

العبدان : عبد الله بن قشیر وعبد الله بن سَلَمَة بن قشیر

el-Abdân: Abdullah b. Kuşayr ve Abdullah b. Seleme b. Kuşayr⁷²

ربيعتان : ربيعة بن عُقيل وربيعة بن عامر بن عُقيل

Rabi'atan: Rabi'a b. Ukayl ve Rabi'a b. A'mir b. Ukayl⁷³

العوفان : عوف بن سعد وعوف بن كعب بن سعد

el-A'vfan: A'vf b. Sa'd ve A'vf b. Ka'b b. Sa'd⁷⁴

el-Malikan: Malik b. Zeyd ve Malik b. Hanzele بن حنظلة

العُمَيْدَتَان: عُمَيْدَة بن معاوية بن قشیر وعبيدة بن عمرو بن معاوية

el-Ubeydetan: Ubeyde b. Mua'viye b. Kuşayr ve Ubeyde b. A'mr b. Mua'viye

İbn Sekkit; isim yerine lakab olarak gelen tağlibleri de şöyle sıralamaktadır:⁷⁵

الحُرَيْثَان: تميم وسعد، ابنا قيس بن ثعلبة

el-Hurketan: Kays b. Sa'lebe'nin iki oğlu olan Teym ve Se'd

الكَرْدُوسَان: قيس و معاوية ، ابنا مالك بن حنظلة بن مالك

el-Kürdusan: Malik b. Hanzele'nin iki oğlu: Kays ve Mua'viye⁷⁶

المزروعان : كعب بن سعد ومالك بن كعب بن سعد

el-Mezru'an: Ka'b b. Se'd ve Malik b. Ka'b b. Se'd⁷⁷

الأحربان : بني عُبَيْس وبني ذبيان أوغولان

الانكندان : مازن (بن مالك بن عمرو بن تمیم) و بُرْبُوع (بن حنظلة)

El-Enkedan: Mazin (b. Malik b. A'mr b. Temim) ve Yerbu' (b. Hanzele)

el-Kıraşan: el-Ezd ve Abdul Kays الكِرَاشَان : الأزْد وعبد القيس

الجُفَّان : بُكر و تمیم

el-Kâhinan: Kurayza kabilezinden iki kuşak قُرَيْظَة

الخنثيلان : ثعلبة بن سعد بن ذبيان و محارب بن حفصة

el-Hunseyan: Sa'lebe b. Se'd b. Zübyan ve Muharib b. Hafsa

el-Halifan: Esed ve Tayy kabileleri⁷⁸ الأسْد وطى

es-Simmitan: Kelb'in iki oğlu olan Zeyd ve Muaviye ، ابنا كلب

الأغلطان: عوف بن عبد الله و قريظ بن عبيد بن أبي بكر

el-Ağlezân: A'vf b. Abdillâh ve Kurayz b. Ubeyd b. Ebibekr

الصمريرتان : كعب بن عبد الله وربيعة بن عبد الله

es-Seriretan: Ka'b b. Abdillâh ve Rabi'a b. Abdillâh

المسعمان : عامر وعبد الملك ، ابنا مالك بن مسعم

el-Musmia'n: Malik b. Musmi'in iki oğlu A'mir ve Abdilmelik

الشعثمان: شعثم الأكبر حارثة بن معاوية وشعثم الصغير شعيب بن معاوية

Eş-Şa'seman: Büyük Şa'sem Harise b. Muaviye ve Küçük Şa'sem Şuayb b. Muaviye

el-Mulahheban: Bekr Kabilesinden iki adam رجلين من بكر

المسلبان : عمرو وعامر من بني تميم الله

el-Miisalleban: Teymullah oğullarından A'mr ve A'mir

el-Karizan: A'neze kabilesinden iki adam رجلان من عزة

المضران : قيس بن الناس بن مضر و خنثف امرأة إلياس بن مضر

el-Mudaran: Kays b.en-Nas b.Mudar ve İlyas b.Mudar'ın egi Hindef⁷⁹

el-Erkeman: Ca'fer'in iki oğlu Mervan ve Huzeyn ابن جعفر

الأحمقان : حنظلة بن عامر و ربيعة⁸⁰

Sonuç

Tağlib; islam öncesi ve sonrası dönemlerde başta Kur'an ve hadisler olmak üzere, özellikle dil ve edebiyat kaynaklarında azımsanmayacak derecede kullanılan bir dil kuralı olarak literatürde yerini almıştır.

Arap edebiyatının edebî türleri olan şiir, nesir, hitabet, resail ve mesellerinde yer alan tağlibler, Araplar tarafından daha çok telaffuz kolaylığı amacına yönelik olarak kullanılmış, aynı zamanda Arap dilinin zengin dil yapısını farklı bir üslup ile ifade etme imkanını sağlamıştır.

Dilbilgisi açısından tesniye konusu ile yakın benzerlikten dolayı, gramer kaynaklarında çoğu zaman tesniye babında ele alınmıştır. Ancak kendi içindeki farklı özelliklerle literatüre geçen tağlib; tesniyeden farklı, özgün bir dil ve edebiyat sanatı olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir.

'Haremeyn', 'Ebeveyn', 'Valideyn' gibi tağlib olan bazı kelimeler Türkçe'ye de geçmiştir.

Durum böyle olunca; tağlibi yok saymak veya bundan uzak durmak mümkün değildir. Bu sebeple araştırmacıların Arap diline has olan bu zengin dil kuralını çalışmalarında kullanmaları ve ondan yararlanmaları kaçınılmazdır.

¹ İbrahim Mustafa ve arkadaşları, *el-Mu'cemu'l-vasit*, (ğ-l-b) maddesi, Çağrı yayınları, İstanbul, 1989, II, 657- 658

² Bedreddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, (thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Matbaatu'l-halebi, Kahire 1958, III, 30

³ Muhammed Said İsbir - Bilal Cundi, *eş-Şamil, mu'cem fî ulûmi'l-luğati'l- Arabiyye ve mustalahatihâ*, Daru'l-avde, 2.bs.Beyrut 1985, s., 326; Hikmet Akdemir, *Belağat terimleri ansiklopedisi*, Nil yayınları, İzmir 1999, s., 320

⁴ Tahiru'l-Mevlevi, *Edebiyat lûgati* (nşr. Kemal Edip Kürkçüoğlu), Enderun yaymevi, İstanbul 1973, s.,140; Taceddin Uzun, *Arapça sarf-nahiv terimleri sözlüğü*, Damla ofset, Konya 1997 s.,125

⁵ eş-Şeyh Mustafa el-Ğalayini, *Camii'd-durûs el-Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Asriyye, 10.bs., Beyrut 1966, II, 13-13

⁶ İbn Akil, *Şerh İbn akil*, (thk: Muhammed Muhyiddin Abdulhamid) Dar İhyau't- turasi'l-Arabi, Beyrut, ts. I, 56; H. Karaman - B. Topaloğlu, *Arapça Dilbilgisi IV (Sarf-Nahiv)*, 8.bs., İstanbul 1977, s.37

- ⁷ Abbas Hasan, *en-Nahvu'l-vafî*, 5.bs., Daru'l-Maarif, Mısır, 1975, I,117
- ⁸ Abbas Hasan, a.g.e., I,118
- ⁹ Abbas Hasan, a.g.e., I,117
- ¹⁰ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, “el-Müsenna et-tağlibi ve turasu'l-Arabiyyeti fihî”, *Mecelletu'd-dirasat el-luğaviyye*, cilt II, sayı 3, Riyat 2000, s,18
- ¹¹ Tahiru'l-Mevlevî, a.g.e., s.,140
- ¹² *es-Şamil*, a.g.e., s., 326; Abbas Hasan, a.g.e., I,118
- ¹³ Abbas Hasan, a.g.e., I,118 (dipnot 6)
- ¹⁴ Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 17
- ¹⁵ Ebu'l-Hüseyn Zekeriya, *es-Sahibî*, (thk: es-Seyyid Ahmed Sakr, Mektebetu'l-halebi, Kahire 1977, s.,7
- ¹⁶ Abdurrahman Celaleddin es-Suyuti, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luğa ve envaiha*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1986, II,190
- ¹⁷ *ez-Zerkeşî*, a.g.e., s., 313
- ¹⁸ Cemaluddin İbn Hişam el-Ensari, *Muğni'l-lebib*, (thk: Mazin el-Mübarek-Muhammed Ali Hamdallah), 5.bs. Daru'l-fikr, Beyrut 1979, s., 900-901
- ¹⁹ Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 17; Mesud b. Ömer (Sa'd et-Taftazani), *Muhtasaru'l-meâni*, Üçler matbaası, İstanbul 1975, s.,135-136; Ali el-carim, Mustafa Emin, *en-Nahvu'l-vadih fi kavaidi'l-luğati'l-Arabiyye*, daru'l-maarif, 22.bs. Mısır 1965, II,116 (dipnot 3)
- ²⁰ Sa'd et-Taftazani, a.g.e., s.,135-136
- ²¹ Sa'd et-Taftazani, a.g.e., s.,135-136
- ²² Ali b. Ebi Talib'in iki oğlu
- ²³ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s, 48
- ²⁴ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s, 30
- ²⁵ Arap süvarilerinden iki kardeş. Bkz: Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s, 32.
- ²⁶ el-Muberrid, a.g.e., III,85
- ²⁷ El-Muberrid *el-Kamil* adlı eserinde “el-Basretan” lafzı yerine; “el-İrakan” ifadesini kullanmıştır. Bkz: Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Muberrid, *el- Kâmil*, (thk:Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Daru'l-fikri'l-Arabî, Kahire ts. III, 85
- ²⁸ “el-Bakir” kelimesi sabah demektir. Erken gelen anlamında sabahı belirten sıfat.
- ²⁹ “er-Raih” kelimesi akşam demektir. Gidici anlamında akşamı belirten sıfat
- ³⁰ Ebu Ali İsmail b. El-Kasım el-Kalî el-Bağdadî, *Kitabu'l-emali*, Daru'l-kitab el-ilmiiyye, Beyrut, ts., II,56; II,56; es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II, 185
- ³¹ Bir rivayete göre ise, dua yerine (sadaka) lafzı kullanılmıştır. Bkz: Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s.,37
- ³² Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 37
- ³³ Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 37
- ³⁴ es-Suyûtî, a.g.e., Hadis no : 445, I,70
- ³⁵ Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 30
- ³⁶ Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 51-52; et-Taftazani, a.g.e., s.,135-136; *ez-Zerkeşî*, a.g.e., III, 301
- ³⁷ Muhammed Said İsbir-Bilal Cuneydi, a.g.e., s., 336
- ³⁸ Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 51-52
- ³⁹ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s.,54
- ⁴⁰ *ez-Zerkeşî*, a.g.e., III, 301
- ⁴¹ *ez-Zerkeşî*, a.g.e., III, 301-312
- ⁴² Abdurrahman Celaleddin b. Ebübekr es-Suyûtî, *el-Muzhir fi Ulûmi'l-luğa ve envâiha*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1986, II,186
- ⁴³ Abbas Hasan, a.g.e., I,118 (6.dipnot)
- ⁴⁴ Abbas Hasan, a.g.e., I,118 (6.dipnot)
- ⁴⁵ Abbas Hasan, a.g.e., I,118 (6.dipnot); Abdurrezzak b.Ferac es-Saidî, a.g.e., s.,51-59; *ez-Zerkeşî*, a.g.e., III, 301-303
- ⁴⁶ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 39 ⁴⁶
- ⁴⁷ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s., 39-40
- ⁴⁸ Abdurrezzak b. Ferac es-Saidî, a.g.e., s., el-Bakare, 2/ 83

- ⁴⁹ en-Nisa, 4/11
- ⁵⁰ el-Bakara, 2/83
- ⁵¹ el-Fatır, 35/12
- ⁵² ez-Zuhuruf, 43/ 38
- ⁵³ Ebu Davûd, I,566; et-Tirmizi, II,233Buhari, Buyu', 19
- ⁵⁴ Fethu'l- bari, IX,527, Hadis no: 5383, 5442
- ⁵⁵ Buhari, Buyu, 19
- ⁵⁶ Ali el-Karî, *el-Esrarü'l- merfu'a*, (thk:Muhammed b. Lutfi es-Sebbag) 2.bs., el-Mektebu'l-İslami, Beyrut 1986, hadis no: 62, s.132
- ⁵⁷ Celaledin Abdurrahman b. Ebûbekr es-Suyûtî *el-Camiu's-Sağır*, Daru'l-fikr, Beyrut ts., hadis no: 3657, I, 566; Ebu Ömer el-Kurtubî, *Behcetü'l-mecalis ve unsu'l-mucalis*, (thk:Muhammed Mursi el-Havli), Daru'l-kütüb el-ilmîyye, 2.bs. Beyrut 1981, I,91
- ⁵⁸ Buhari, Ezan, 14
- ⁵⁹ es-Suyûtî, el-Camiu's-Sağır, a.g.e., II, 615, hadis no: 8792; Ebu Ömer el-Kurtubî, a.g.e., I, 92
- ⁶⁰ Ebu Ömer el-Kurtubî, a.g.e., I, 92-93; Ebû'l-A'la el-Mea'mî, Risaletu'l-ğufuran, Daru's-sadr, Beyrut 1989, s.,20
- ⁶¹ Ebu'l-Hasan Ali b. el-Hasan el-Hunâi, *el-Muntahab min garibi kelami'l-Arab*, (thk: Muhammed b.Ahmed el-Umer), Camiatu ümmi'l-kura yayınları, Mekke 1989, I,387; Abdulkahir el-Curcanî, *Esraru'l-belağa fî ilmi'l-beyan*, (thk: es-Seyyid Reşid Rıza-Usame Salahuddin Meymene), Daru İhyai'l-ulûm, Beyrut 1992, s.,178; Ebu Ömer el-Kurtubî, a.g.e., I,92-93
- ⁶² Mahmut b. Muhammed Hilal, *Cevletun fî riyadi'l-ilm ve'l-ma'rife*, er-Reyyan yayınevi, Beyrut 1994, s.,107
- ⁶³ Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e. II,174
- ⁶⁴ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e. II,174
- ⁶⁵ en-Nah'letan: Biri Nahletu's-Şamiyye diğeri ise Nahletu'l-Yemaniyye
- ⁶⁶ İbn Sekkit olarak bilinen Yakûb b. İshak (802-858) yılları arasında yaşamış büyük dil ve edebiyat alimidir. Bkz: Hayreddin ez-Zirikli, el-A'lam, Daru'l-İlm lil melayin, 8.bs., Beyrut 1989, VIII, 195
- ⁶⁷ Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II, 185
- ⁶⁸ Bu örnekte Basra'nın Kûfe'ye tağlibi, Basra'nın daha eski ve daha meşhur oluşundandır.
- ⁶⁹ Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e. II,187
- ⁷⁰ Bahile kabilesinden olan iki Haris, Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,
- ⁷¹ Kuşayr kabilesinden olann iki Seleme, Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,187 Abdullah, Ukayl kabilesinden olan iki Ukayl,
- ⁷² Kuşayr kabilesinden olann iki Abdullah, Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,187
- ⁷³ Ukayl kabilesinden olan iki Ukayl, es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,187
- ⁷⁴ Sa'd kabilesinden olan iki Sa'd, Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,187
- ⁷⁵ es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,188
- ⁷⁶ Malik b. Zeyd Menat oğullarından iki Kürdusan, Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,187
- ⁷⁷ Ka'b b. Sa'd b. Zeyd Menat oğullarından, Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,187
- ⁷⁸ Bir görüşe göre ise Halifan; Esed ve Ğatafan kabileleridir. Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,188
- ⁷⁹ Bu örnekte Kays; Nas'ın, o da Mudar'ın oğludur. Hıdaf ise; Mudar'ın oğlu olan İlyas'ın eşidir. Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,188
- ⁸⁰ el-Ahmakân: Cahiliye döneminde Hanzelê ve Rebia'ya verilen isimdir. Kendilerine Mudar'ın iki ahmağı anlamında 'Ahmağa Mudar' denilirdi. Bkz: es-Suyûtî, *el-Muzhir*, a.g.e., II,188-189